

Férfikék törzse – avagy a „Sárkány”-projekt

Mentálhigiénés program prepubertású fiúknak

Villamosmérnök, informatikus vagyok. Projektvezetőként dolgozom egy magyar bankban. Programozóként kezdtem pályafutásomat, ebből a pozícióból váltottam fejlesztői teamvezetői, később projektvezetői feladatokra. Ennek a „karrierútnak” egyik jellemzője, hogy egyre inkább távolodom a gépektől, a technológiától, és közeledem az emberekhez.

Aki hosszú távon is sikeres akar lenni, annak munkatársait és önmagát is többnek kell tekintenie, mint pusztán „emberi erőforrásoknak”. Vezetőként rendszeresen találtam/találom magam segítőkapszolatban, bár a vezető és a vezetett hierarchikus viszonya több okból nem kedvez a „klasszikus” mentálhigiénés segítőkapszolatok kialakításának. Fontos, hogy megértsem, kollégám lélektanilag éppen hol tart, mi segíti vagy gátolja munkájában, vajon egy reakciója „fejből” jön-e vagy „gyomorból”. A rogersi feltétlen elfogadásnak, a nondirektivitásnak munkahelyi szituációkban vannak korlátai, mégis eszközül szolgálhatnak a vezetőnek abban, hogy egy lépéssel továbbsegítse kollégáját.

Munkámnál, szakmámnál meghatározóbb eleme identitásomnak református mivoltom. Számomra keresztyénységem Istennel való személyes kapcsolat mellett a más keresztyén társaimmal való közösség megélését is jelenti. Hálás vagyok érte, hogy olyan gyülekezetben élhetek, ahol a szertartásokon való pusztán részvétel messze túlmutat a közösség megélésének igénye.

Nekem nincs fiam, kimaradt életemből az apa-fiú kapcsolat apai oldala. Családi történetünkben következően a fiúi oldal megélése is messze van az ideálistól, ezért a gyülekezetünk pubertású küszöbén álló fiúgyermekének számára szervezett programokban különös örömmel vettem részt. Az első alkalmakon ugyan-

azokat az érzéseket éltem át, mint hatodikos-hetedikes koromban a kortárs csoportban: az elfogadottságért való küzdelmet, annak kétségét, hogy elég jó vagyok-e, annak bizonytalanságát, hogyan is kellene viselkednem, hogy ne váljak nevetségessé. Ezek az érzések, emlékek segítettek, hogy megértsem, mi mehet végbe a „férfikékben”.

A PROJEKT KÖRNYEZETE

A környezet, ahol a projekt megvalósult, egy kisvárosi református egyházközség. Gyülekezetünk tíz éve alakult, egy lendületes, istenkapcsolatát és vallási hagyományait komolyan vevő fiatal lelkész vezetésével. A templom egy lakótelep közepén áll; a környéken lakók egy jelentékeny része napi anyagi nehézségekkel, munkanélküliséggel, törlesztőrészletekkel küszködő ember. A város lakosságának más része Budapestre kiköltözött, családi házakban vagy lakóparkokban élő fiatal házaspár, jellemzően óvodás-iskolás korú gyermekekkel. A gyülekezeti tagság mind életkorát, mind képzettségét, társadalmi helyzetét tekintve heterogén; hitünk jelenti az összekötő kapcsolatot közöttünk. A templom padjaiban egymás mellett ül az országosan ismert közjogi méltóság és a gyógyult alkoholbeteg, a több száz embert irányító felsővezető és a gyermekeit egyedül nevelő anya, a tanulmányait éppen megkezdő fiatal ember és az élettől már búcsúzós, de mindig derűsen mosolygó néni. Fő célunk Isten közelségében és egymással (hasonló gondolkodású, értékrendű emberekkel) közösségben élni; hitelesen képviselni hitünk értékeit, valamint a környezetünkben élő embereket is ebbe a közösségbe hívni. Ezt a célt örömteli és spirituális fejlődést segítő programokkal, rendezvényekkel, csoportokkal

érjük el. Alapvető törekvésünk, hogy minél több különböző korú, élethelyzetű gyülekezeti tag számára biztosítsuk a közösség megélésének élményét. A felnőtteket több kiscsoport is várja; ezek egy része a Biblia tanulmányozását, életeseeményeink személyes megosztását célozza. A csoportalkalmak másik része speciális élethelyzetű embereknek kínál keresztyén alapokon álló segítséget, legyenek gyógyult szenvedélybetegek, válási traumával vagy friss gyásszal küszködők. Kisebb gyermekeink már óvodás-kisiskolás koruktól hittanórákon vehetnek részt, rendszeres időközökben játszóházakat, nyáron a városkában nagy népszerűségnek örvendő napközi táborokat szervezünk számukra.

A református hagyomány szerint tizennégy éves kor körül kerül sor a konfirmációra, amely után az ifjak „teljes jogú” gyülekezeti tagnak számítanak. A fiatalok ettől fogva igény szerint bekapcsolódhatnak az ifibe, ahol sok buli, táborozás és játék mellett a serdülőkorban fontos kérdésekről beszélgetnek: párválasztás, szexualitás, barátság, önismeret, identitásválasztás, az „élet nagy kérdései”, pályaválasztás, alapvető értékek választása.

Van egy korosztály, amely hiányzik ebből a felsorolásból: a pubertás küszöbén álló, 9–13 éves fiúk. Ők azok, akik már ezerszer hallották a bibliai történeteket, a játszóházakat unják, gyerekesnek tartják. A serdülőkor kérdései még nem igazán foglalkoztatják, az ifiben kicsiknek tartják őket, ugyanakkor meghatározó lelki és biológiai folyamatok indulnak bennük. Ők a „férfikék”.

A PROGRAM ELŐZMÉNYEI

A „férfikékkel” több mint egy éve kezdünk foglalkozni lelkészemmel és két másik segítő barátommal. Láttuk a korosztály veszélyeztetettségét, éreztük a szervezett programok hiányát, meghallottuk néhány, fiúgyermekét egyedül nevelő anya kérését, hogy valamit kellene kezdeni velük.

Az első alkalommal számháborúzni mentünk a közeli erdőbe. Ez a mai napig meghatározó, folyamatosan emlegetett élmény a fiúk számára. Ezen az alkalmon került sor arra, hogy mindenki választott magának indián nevet. Ez az-

óta is hagyomány, az újonnan érkezők (az írásomban később ismertetendő „apák napján” részt vevő apukák is) azzal integrálódnak a csoportba, hogy indián nevet választanak maguknak, és egyben megtanulják a többiek nevét. (Az indián nevek a hivatásaitikai követelmények teljesítésében is segítségemre vannak: dolgozatomban a szereplőket így fogom említeni. Ezenfelül rendelkezem a konkrétan megnevezett személyek engedélyével arra vonatkozóan, hogy indián nevükön szerepeltethessem őket.)

Az indián név – akkor is, ha a névválasztás motívumai közül többen azt említették, hogy „ez olyan vicces” – sokat elárul tulajdonosa vágyairól, félelmeiről, arról, hogyan látja vagy szeretné látni magát. A kistermetű fiú Erős Egérnek („Kicsi vagyok, mint az egér, mégis erős vagyok”), a kerekesebb székesebb kisfiú Villám-ló Bevásárlókocsinak nevezte magát („Azért ezt választottam, mert szeretem a lovakat, és szeretem, ha én is gyorsan megyek”). Gyors Farkas névválasztásának indoka vágyaiban gyökerezik, és családi viszonyainak ismeretében válik érthetővé: „A farkasoknál a hímnek és a nősténynek örökkévaló a kapcsolata. A farkaskölyköket az egész falka segít nevelni. Ezek szoros kapcsolatot ápoló állatok...”

A további férfikék-alkalmakon volt barlangászat, kirándulás, nyomkeresés, kerékpározás, sátorozás, tűz körüli esti beszélgetés. Ezeket mindenki nagyon élvezte (mi, vezetőik is), kialakult az alapvető bizalom, kohézió a csapatban.

ÖNISMERETI VONULAT

A Semmelweis Egyetem mentálhigiénés képzésének hatására kezdtem el azon gondolkodni, hogy a fiúkkal való foglalkozás során el kellene mozdulnunk a „jól érezzük magunkat együtt, és ebből majd csak kislül valami” szintről a tervszerűbb, koncepció mentén végzett munka felé. Olyan irányba kell fordulnunk, amely segíti fiainkat önmagukhoz közelebb kerülni, tudatosan megfogalmazni a helyüket a világban és a csapatban; kimondani számukra fontos dolgokat.

Tudjuk, hogy a fiúk egy részét édesanyjuk egyedül neveli, más esetekben apjuk szenvedélybetegséggel küzd. Az apákkal folytatott

egyéni beszélgetések során kiviláglott, hogy a fiukhoz fűződő kapcsolatuk komolyan foglalkoztatja őket, így lehetőséget kell teremtenünk arra, hogy igényeik szerint együtt beszélgethessünk a témáról. Lelkészemmel együtt megfogalmazzuk magunknak: nincs jogunk ahhoz, hogy kéretlenül megmondjuk az apáknak, mi milyennek látjuk a fiaikkal való kapcsolatukat, és ennek mik lehetnek a következményei a későbbiekben. Olyan programot, helyzetet kell teremtenünk, amelyben ők maguk tekinthetnek rá a kapcsolatra, fogalmazhatják meg a tanulságokat, esetleges változtatási igényeiket. Ezt a tervezett alkalmat neveztük apák napjának.

Az első „férfikék-alkalom” céljaként megfogalmazzuk, hogy szülessen valami közös „produktum”, azaz a fiúk hajtsanak végre valamilyen önálló feladatot. Az eddigi alkalmak során az ebédről mi, felnőttek gondoskodtunk, a fiúk ebben részfeladatokat vállaltak (krumplipucolás, terítés, mosogatás). Most főzzenek ők: döntsék el közösen, mi legyen az ebéd; találják ki, mi kell hozzá; vásárolják meg; készítsék el.

A megbeszélésen rengeteg egyéb játéköttlet is felmerült, amelyeket idő hiányában nem sikerült megvalósítani. A projekt során több meg nem valósult, de a későbbiekben felhasználható ötletet is merítettem *Gönczi Károly* kiváló játékgyűjteményéből.¹

A második tervezett alkalom volt az apák napja. Ennek gerince az *Így neveld a sárkányodat* című film közös megtekintése volt, illetve a róla való beszélgetés. Ez egy izgalmas animációs film, amelyet a gyerekek szívesen megnéznek, és olyan kérdéseket vet fel, amelyek segíthetnek önmagunk felé indulni; átgondolni az apáknak a fiukkal való kapcsolatukat: Más akarok-e lenni, mint ami vagyok? Milyen elvárás van rajtam, hogy milyenné kell lennem? Olyan akarok-e lenni, amilyenné elvárják, hogy legyenek? Odafigyelek-e a fiamra? Odafigyel-e rám az apám? A program neve („Sárkányprojekt”) is a film címéből származik.

Az apák napján szerepjátékokat is terveztünk: előre megírt, apa-fiú konfliktust bemutató szituációs játékokat kellett rögtönözve előadni for-

dított szereposztásban, visszajelző körrel. A szituációs gyakorlatokat magam terveztem, leírásait beszámolóim végén ismertetem.

A PREPUBERTÁS JELLEMZŐI

A prepubertás időszakában (10–12 év) elkezdődik a testi változások folyamata: egyelőre csak megnyílik a test, esetleg megjelenhetnek az első pattanások; hirtelen hangulatváltozások, szexuális töltettel is rendelkező fantáziák jelentkeznek. Ez a folyamat gyorsul fel viharosan a pubertás során, amikor a testséma, az önmagunkról kialakított testkép megrendül. A hirtelen változásokkal a serdülő nem tud lépést tartani, nem mindig tudja elfogadni megváltozott önmagát. Ennek a folyamatnak a kísérőjelensége lehet, hogy a serdülő személy csúnyának, elfogadhatatlannak látja magát.

A fiatal ebben az időszakban már terhelhetőbb, hosszabban képes tartani a figyelmét, kialakul benne a feladat- és felelősségtudat. Hirtelen nő meg a világ működésére vonatkozó tudás vágya; előkerülnek és metafizikai szintre emelkednek az élet nagy kérdései. Gyülekezeti ifjúsági evezőstábori élményem a tábortűz körül folytatott beszélgetés, ahol ilyen korú gyermekek annak részleteiről faggatták a lelkészt, hogy halálunk után pontosan milyen lesz majd a mennyország. Nem elégedtek meg a „nem tudjuk pontosan, de biztos nagyon jó lesz” válasszal: részletes információkat kértek. A beszélgetés során megosztottuk egymással képeket, elmondott jelenetekbe öntött elképzeléseinket, amelyek talán valamilyen választ jelenthettek, vagy legalábbis oldhatták a témával kapcsolatos bizonytalanságot, félelmeket.

Ugyancsak a prepubertáskor a társas kapcsolatok kialakulásának, a kortárs csoportbeli hely, szerep megtalálásának, a szociális készségek elsajátításának ideje. Ebben a korszakban a gyermek elkezd távolságot teremteni maga és a szülei világa között. A fiatal „átpártol”: a szüleitől más felnőttekhez (ezért megnő az edző, a tanár, a cserkészvezető szerepe); valamint a kortárs csoportokhoz.

¹ Gönczi Károly: *Önismerteti játékok gyűjteménye 2*. Debrecen, 2006, Pedellus Tankönyvkiadó.

A serdülőkori devianciák egyik legfőbb kiváltó oka a képtelenség az emberi kapcsolatok kialakítására és fenntartására. Erre való tekintettel fogalmaztuk meg célul azt is, hogy a „törzs” lehesen referenciacsoport a fiúk számára. Olyan csoport, amelyben minden fiú önazonossága részeként tagnak vallja magát, vagy ahova tartozni szeretne, amelynek viselkedési normáival azonosul, ezeket mérvadónak tartja, s ahol megtalálhatja identitását. A referenciacsoport a serdülő még kialakulatlan önazonosságának megtalálását segíti: így a gyermek úgy tekint magára, mint a számára fontos csoport tagjára (önkategorizáció);² a csoporttagság ad választ azokra a kérdésekre, hogy „ki vagyok én?”, „hogyan gondolkodom?”, „milyen értékeket követek?”, „hogyan cselekszem?”. Valamennyi csoporttag számára mindennél fontosabb, hogy az általa fontosnak tartott csoportban elfogadják, és olyannak látja magát, amilyennek a csoportban látják. Egy drogos lány mesélte nekem, hogyan kezdett el szert használni: bakfiskorában nem találta a helyét, nem tudott választ adni magának arra a kérdésre, hogy „ki vagyok én?”. Mikor belesodródott az anyagot használók csoportjába, kínzó identitáshiánya enyhült, megtalálta a választ. „Tudom, ki vagyok: drogos vagyok.”

Minél éretlenebb a személyiség, annál fontosabb a vonatkoztatási csoport szerepe,³ ebben az életkorban különösen. A „férfikék” törzsének rituáléi, az indián nevek, a csak általunk ismert jelentésű „SZIBŐSZ” köszöntés kedvező fogadtatásra talált, kielégítette az erre az életkorra jellemző elkülönülést, a titkok iránti igényt.

MIÉRT „FÉRFIKÉK”?

Jogosan merül fel a kérdés, hogy miért csak fiúkkal foglalkozunk, miért tartjuk fontosnak a nemi elkülönülést? Fejlődés-lélektani oldalról nézve ez az az életkor, amikor a gyermekek nemek szerint elkülönülve játszanak; erre részben nemi identitásuk megtalálása miatt van szüksé-

gük. Ilyenkor szoktak a fiúk „nagyon fiús” játékokat játszani (kommandós, indiánosdi), a lányok pedig „nagyon lányos” módon hangsúlyozzák női identitásukat (rózsaszínű ruhák, kiegészítők, kozmetikumok használata). A fiúk tehát keresik a választ a kérdésre: „Ki is vagyok én férfiként?” Ilyenkor azokat a válaszokat találjuk meg, amelyek a körülöttünk lévő, általunk látható férfi mintákban fogalmazódnak meg. Későbbi életünk során gyakran tudattalanul is e férfiszerepek szerint alakítjuk életünket. A szóban forgó korosztályban a fiúk fokozottan veszélyeztetettek a hasonló korú lányokhoz képest: a fiúk esélye a lányokénál hatszor nagyobb a tanulási alkalmatlanságra, négyszer akkora valószínűséggel találtnak érzelmileg zavartnak.⁴ A tizenöt évnél fiatalabb fiúk kétszer akkora valószínűséggel kerülnek elmeegógyintézetbe, a körükben ötször gyakrabban követnek el öngyilkosságot, mint a lányok közül. Az összes öngyilkosság 80 százalékát huszonöt év alatti fiúk követik el. Ezek az adatok az USA-ból származnak, de a magyarországi számok sem sokkal kedvezőbbek. Csoboth Csilla és munkatársainak kutatásai szerint a 16–18 éves fiúk a neurotikus tünetegyüttes tekintetében két és félszeresen veszélyeztetettebbek a lányoknál. Az 1995-ben öngyilkosságot elkövetett 10–24 éves fiatalok 85 százaléka fiú volt. A 16–18 éves fiúk 14 százaléka kevéssé számíthat a barátaira nehez élethelyzetben, míg a lányoknál ez a szám 9 százalék.⁵

A fent írtak nem jelentik azt, hogy a prepubertáskorban levő lányoknak ne volna szükségük hasonló csoportfoglalkozásra. Szülők (és bakfis leányok) kérdezték is, hogy tervezünk-e „nőcikék” vagy hasonló címen programot indítani, mert annyira irigylik a „férfikéket”. Jó ötlet, valószínűleg szükség is van rá. Meggyőződésem, hogy a nemek szerint elkülönülő csoportok vezetéséhez a tagokkal azonos nemű vezetőkre van szükség, így ez a feladat megmarad gyülekezetünk nőtagjainak.

² Tókos Katalin: Csoporthatóság és -folyamatok elemzése. Értelmezési/befogadási kontextus teremtése az emberismeret-önismeret tantárgy tanításához. *Új Pedagógiai Szemle*, 2007. március–április, 72–78. ■ ³ Tomcsányi Teodóra csoportlélektani előadásában hangzott el a Semmelweis Egyetem mentálhigiénés képzésén, 2012. február 17-én. ■ ⁴ Dobson, James: *Fiúk nevelése*. Budapest, 2003, Keresztván Ismeretterjesztő Alapítvány. ■ ⁵ Csoboth Csilla – Kopp Mária – Szedmák Sándor: *Fiatalok lelki veszélyeztetettsége*. *Educatio*, 1998/2., 248–265.

AZ ELSŐ ALKALOM: KÖZÖS FŐZÉS

Erre az alkalomra nagy öröömre már eljött egy kerekas székes kisfiú is, aki az eddigi kirándulós-számháborús-biciklizős programokból kimaradt.

A tervezett önarckép készítésére nem maradt idő; az egyetlen programpont tehát a főzés volt; ennek szabályait ismertettük. A főzésért a fiúk voltak a felelősek; mi, felnőttek csak zsúriztuk a végterméket. Világos volt az is: ha nem sikerül a művelet, mind éhen maradunk. „Moderátorként” egy babzsákot javasoltunk: akinél éppen volt, az beszélhetett. Körben ültünk, a felnőttek ki is léptek a körből, és hagytuk a fiúkat beszélni, cselekedni.

Az ez utáni történések csoportdinamikai folyamata nagyon érdekes volt. A vezető nélküli csoportban először csend volt, majd mindenki egyszerre kezdett beszélni, ételnevek röpködtek a levegőben. Önjelölt „jegyzőkönyvvezető” is került, aki megkísérelte a táblára írni a megbeszélés eredményét, de még nem tartott ott a csoportfolyamat, hogy bármi eredményről lehessen beszélni. A káosz néhány perces volt, majd az egyik fiú – nem is a legidősebb – javaslatára körben mindenki elmondta a véleményét, és meghallgatták egymást. Rend lett, mindenki szóhoz jutott. A csoportszerepek is világossá váltak: Erős Egér, aki szakácsnak készül, töltötte be a szakértő szerepét. Feladata az elhangzó javaslatok realitász vizsgálata volt (mi az, amit el is tudunk készíteni, és a rendelkezésre álló költségvetésbe vélelmezhetően belefér az alapanyag); illetve az ő „szakértelme” vitt biztonságot a megbeszélésbe. Ennek során két étel maradt versenyben: a gulyásleves–palacsinta kettős, és a carbonara spagetti. Az utóbbi mellett döntés demokratikusan, szavazással született meg, a táblánál álló fiú húzta a strigulákat. Lehetséges, hogy csak a felnőttek jelenléte gátolta meg az indulatok kitörését, mindenestre a döntést mindenki tudomásul vette; bár volt, aki láthatóan duzzogott. Az illető a legfiatalabbak egyike volt, alig tízéves: családjában ő a leg-

nagyobb fiú, arra gondolok, hogy szokatlan tapasztalat lehetett számára, hogy nem az ő akaratára érvényesült. Itt sem a kora miatt maradt ki-sebbségben, szavazata éppúgy egységnyi értékű volt, mint bárki másé.

A döntés megszületése után összegyűjtötték, mire van szükség a terv megvalósításához. Mi, felnőttek, bár jelen voltunk, igyekeztünk semmit sem vagy minimális mértékben hozzászólni. Még akkor is tartottuk magunkat ehhez, amikor tanácskérően néztek ránk. Az előbb a táblánál jegyzetelő fiú most magához ragadta a tollat, ő készítette a bevásárlólistát, illetve ő vette át a pénzt.

A bevásárlásra nem kísértük el a fiúkat, csak később értesültünk arról, milyen érdeklődést keltett az áruházban a becsődülő, hangosan beszélő tizenkét fiú. Különösen büszke voltam arra, hogy a mozgáskorlátozott kisfiú sem volt ki-rekesztve a vásárlásból, sőt kerekas széke a bevásárlókocsi szerepét töltötte be.⁶

A főzés művelete újabb alkalmat adott az önszerveződésre: először mindenki egymást akadályozva a tűzhely körül tolongott, majd lassan kialakultak a feladatkörök. Volt, aki előkészítette a hozzávalókat, volt, aki az asztalokat és a padokat, s volt, aki terített.

Az ebéd és az utómunkálatok után, a visszajelző körben mindenki elmondta, hogyan érezte magát, illetve szerinte milyen szerepet játszott a sikerben. A hozzászólásokat kiegészítettem, különösen a bátortalanoknál, illetve az önmagukat leértékelők esetében. Próbáltam objektív lenni a visszajelzéseimben: valamilyen szinten mindenkit megerősítettem; ugyanakkor nem tudtam kivonni magam az alól, hogy vannak kedvenceim a csapatban.

Még egy figyelemre méltó felszólalás volt: az egyik fiú bejelentette, hogy indián nevet kíván változtatni. Mától kezdve Winnetou-nak hívják, mert számára ő példakép: bátor, ugyanakkor védelmezi a gyengéket. Ez a megnyilatkozás nagyon sokat jelentett mind az önreflexiós képesség, mind a csoportbizalom szempontjából.

⁶Édesanyja később elmondta nekem, milyen sokat jelentett a fiának, hogy egy fiúcsapatban teljes jogú, hasznos tagként vehetett részt.

Az alkalmat közös imádsággal zártuk: nem előre megírt imát mondtunk, hanem aki akart, saját szavaival imádkozhatott. Komoly eredménynek értékelem, hogy többen éltek ezzel a lehetőséggel: a saját szavakkal mások előtt mondott imádság egymás előtti megnyilatkozása sokszor felnőttek számára is nehézséget okoz.

Az alkalom főbb eredményeit az alábbiakban foglalnám össze:

- erősödött a csoportkohézió;
- többen megélhették csoportos helyzetben kompetenciájuk élményét (helyem van a csapatban, része vagyok valaminek, elfogadnak, hasznos vagyok);
- többeknek volt lehetőségük az önreflexióra, s tapasztalhatták ennek elfogadását a csoport részéről;
- tapasztalatot szerezhettek, hogy célszerű, szervezett tevékenység eredményeként produktum születik;
- gyakorolhatták mások meghallgatását és a meghallgatottság élményét.

A MÁSODIK ALKALOM: APÁK NAPJA

Második alkalmunknak tehát azt a címet adtuk, hogy apák napja: erre az apákat is meghívtuk. Az alkalmat az apák törzsbe integrálásával kezdtük: egy rövid szociometriai játék után ők is választottak indián nevet; majd különböző technikákkal elisméltük, illetve megtanultuk egymás nevét.

Előkészítésként korábban megkértem mindenkit, hogy hozzon magával egy-egy kisgyermekkorai fényképet. Ezeket megszámozva az asztalra helyeztük, és megkértem a csoportot, hogy találjuk ki, melyik kép kit ábrázol. A végén sorba álltunk annak megfelelően, hogy kinek hány helyes tippje volt. A játék célja az volt, hogy apák és fiúk lássák magukat egy generáción átvivő folyamat részeként: „Valaha apa is volt gyerek, én is voltam kicsi, és majd egyszer leszek apa.”

A lelkész által tartott áhítat témája Jézus és az Atya apa-fiú kapcsolata volt. Az Atya mindegyiknek felett szereti Fiát („ez az én szerelmes fiam, akiben gyönyörködöm”), a Fiú pedig enge-

delmes az Atyának. Sok hamis apakép terhelhet minket: a lelkész a Macsót (mindenen keresztülyomuló, mindenkit letipró), a Kőgazdagot (mindent megvesz a fiának); és a Távoli (nem találok helyet neked az életemben) apát emelte ki.

Szerepjáték következett, ahol helyzetleírások alapján kellett rövid jelenetet rögtönözni. Valamennyi helyzetben egy-egy híres embert és az apját megjelenítve játszottak el egy elképzelt konfliktust. A fordított szereposztás – az apák játsszák a fiúkat, a fiúk az apákat – lehetőséget adott arra, hogy ki-ki a másik fél szemszögéből vehesse szemügyre kapcsolatukat. Mivel a felnőttek kevesebben voltak, egy felnőtt több játékban is szerepelt. Akiknek nem volt ott az igazi apjuk, a jelen lévő felnőttek valamelyikét választották apaként. Tekintettel a létszámba két csoportban játszottunk, mindenhol két-két vezetővel, akik esetenként maguk is játékosok voltak (ilyenkor a másik vezető vezetett). A lehetséges szerepek közül a fiúk választottak. Minden játékot egy bemutatással, szerepbe helyezéssel kezdtünk: a vezető rövid „interjú” keretében felvázolta a szituációt, megszólaltatta szerepükben a résztvevőket, ezzel a nézőket is tájékoztatva a jelenet körülményeiről, előzményeiről.

A játék során az is előfordult, hogy valamelyik apa instruálta a fiát, ezt gyorsan leállítottam. Mivel az apa-fiú dinamika ennél a játéknál látzott a legplasztikusabban, Winnetou történetét másolom ide példaként (a többi szerepjáték felvezetése az írás végén, a függelékben olvasható):

Apa (neve Incsu-csunna): Tegnap elvitted vadászni a fiadat, és mondtad neki, hogy maradjon csendben, mozdulatlanul, és figyeljen. Erre addig izgett-mozgott, amíg elriasztotta a szarvast, és emiatt a családnak nincs ma vacsora.

Fiú (neve Winnetou): Apád elvitt vadászni, és mondtad, hogy ne mozogj. Próbáltál nyugton maradni, de nagyon viszkedett az orrod, és emiatt megriadt a szarvas. Most lehet, hogy apu leszid. Különbömben sem érdekelt az egész, a nyomolvasás része még izgalmas volt, de órákon át mozdulatlanul maradni, az olyan uncsi.

A játék nagyon élvezetes volt: A Winnetou-t játszó apa szemtelenül kérdezte, hogy mi lesz a

vacsora. Incsu-csunna (akit a fiú játszott) felháborodott, mondván: „Még te kérdezed?” Büntetésből megvonta a mobiltelefon- és internet-használat lehetőségét. Ez Winnetou-t érzékenyen érintette, mert szeretett volna Fehér Galambbal facebookozni. Kibontakozott a megoldás: ha Winnetou holnap elmegy egyedül vadászni, és bármilyen zsákmányt hazához, a büntetés megszűnik.

Ez egyike volt azon kevés játéknak, ahol a jelenet megoldással vagy legalább valamilyen kompromisszummal ért véget: a legtöbb játékban vagy valamelyik fél engedett, vagy „patthelyzet” alakult ki. A vezető feladata volt az is, hogy patthelyzet esetén a játékot leállítsa („Ugye, jól sejtem, hogy eddig jutottunk el a jelenetben?”), felszabadítva a játékosokat és a nézőket a feszültség alól.

Olyan játék is volt, ahol a felnőtt szereplő megoldhatatlannak látszó konfliktus során egyszerűen kilépett a helyzetből. Ez az adott szereplő esetén több játékon keresztül következetesen ismétlődő viselkedésmintázatként jelentkezett, amit a gyermekpartnerek is visszajeleztek („Nagyon nehéz volt vele játszani”).

Más játékokban egyéb dinamikák is láthatóvá váltak (és a másokra reflektálás során is megjelentek): az apát játszó gyermek által megjelenített túlzott féltés, korlátozás; vagy az, hogy a konfliktust a partner által megjelenített érzelmek figyelembevételével, „agyból” (pusztán észérvekkel) próbálja megoldani.

A visszajelző kör során kiderült, hogy a gyermekek számára nagyon nehéz az önreflexió ekkora csoportban, ráadásul az apjuk jelenlétében. Egyes gyermekek számára érdekes, megfogalmazott tapasztalat volt, hogy „apa tud engedni”. Más gyermek arra csodálkozott rá, hogy apaszerepben előadott „szigorú” viselkedése számára kezelhetetlen reakciót (lázadás, elkerülés, kilépés a helyzetből) válthat ki másokból.

Az apák számára a reflexió nem volt annyira nehéz, tekintve, hogy mindegyikük tagja valamilyen kiscsoportnak a gyülekezetben, ahol az önfeltárás nem ismeretlen dolog; az ezt lehető-

vé tevő normák – például az elfogadás és a csoporttitok – megfogalmazott csoportszabályokként érvényesülnek. A Winnetou-t játszó apa megfogalmazta, hogy a játék során rosszul érezte magát, mert fia játékában viszontláthatta, milyennek látja fia egy konfliktus során;⁷ és kifejezte igényét a változásra. *Irvin D. Yalom* írja a terápiás csoportokról,⁸ hogy a terápia egyszerre mindig *érzelmi* és *korrektív* tapasztalat: szükséges az érzelmi élmény és kognitív feldolgozása, megértése, megfogalmazása is. Egyik nélkül sem történik meg a kívánt hatás. Bár az apák napi csoport semmiképpen nem tekinthető terápiás csoportnak, pozitívumként, a kívánt változás felé mutatónak értékelhető az említett apa egyidejű érzelmi reakciója és megfogalmazott visszajelzése.

A közösen elköltött ebéd után megnéztük az *Így neveld a sárkányodat* című animációs filmet, majd külön az apákkal és külön a fiúkkal beszélgettünk róla. A film rövid tartalma: egy viking falut minden évben sárkányok rabolnak ki. Egy Hablaty nevű ügyetlen fiú, aki nem tud megfelelni törzsfőnök apja elvárásainak, egy véletlen folytán elfog, megszelídít és barátjává tesz egy félelmetes sárkányt. Ez alapvető ellenszegülést jelent a falu ősi, a sárkányok elpusztítandó ellenségként kezelésén alapuló normáinak, mégis alapja lesz a vikingek és a sárkányok közötti szövetségnek. A történések során a törzsfőnök apa és Hablaty kapcsolata új alapokra helyeződik.

A fő kérdések azok voltak, hogy ki melyik szereplővel azonosul; a főszereplő milyen tulajdonsága vezetett népe megmentéséhez; milyen ember volt az apja; melyik volt a filmnek a résztvevők számára legfontosabb jelenete, mondása. Örömmre szolgált, hogy a visszajelzés során volt olyan fiú, aki az egész nap történéseit (a fényképes játékot, a reggeli áhítatot, a szerepjátékokat és a filmet) képes volt egységbe foglalva, integráltan látni; és mindenki – még a nehezen megnyilatkozó Villám-ló Bevásárlókosci is – hozzászólt. A film legemlékezetesebb motívumának azt tartották, amikor az apa elismeri fia előtt, hogy hibázott.

⁷ Visszajeleztem neki, hogy nagy dolog, hogy a fia ezt szabadon ki merje fejezni a jelenlétében, ami a kapcsolatuk őszinteségére utal. ■ ⁸ Yalom, Irvin D.: *A csoportpszichoterápia elmélete és gyakorlata*. Budapest, 2001, Animula Kiadó, 35., 113.

A beszélgetések végén a film alapján közösen megfogalmaztunk a másik csoport számára egy üzenetet, mondást. A fiúk üzenete: „Bízz bennem, engedj el, és mondd, hogy büszke vagy rám.” Az apáké: „Hidd el, hogy apa is ember.”

REFLEXIÓK

A férfiek között ott vannak vezetőársaim fiúgyermekai is. Érdekes kérdés, hogyan kezelik az apai és csoportvezetői szerepvárások közötti feszültséget. Vezetőtársaim erre eltérő válaszokat adnak. Egyikük bevallotta, hogy neki ez nehezen megy: van, hogy a sajátjával szemben mások gyermekeinek kedvez, csak azért, hogy ne érhesse az a vád, hogy gyermekét előnyben részesíti. Nem igazítja helyre mások előtt a fiát, hogy ne hozza kellemetlen helyzetbe, ugyanakkor más fiúkra sem szól rá, hogy ne érje a kivételezés vádja. Tisztában van ennek a kapcsolatokra gyakorolt negatív hatásával, ezért kirándulásokon, megosztott csoportokban lehetőleg azt a csapatot vezeti, ahol nincs ott a fia, így szabadabban lehet jelen csoportvezetőként. Amikor erre nincs lehetőség, tudatosan figyel a két szerepkör szétválasztására (kimondatlanul kommunikálva, hogy „most nem apádként, hanem csoportvezetőként vagyok veled kapcsolatban”). Eredményül az alá-fölé rendeltség helyett örömmel tapasztalja a fiával való partneri viszonyt.

Lelkészem gyermekei megszokták, hogy apjuk különböző helyzetekben más-más szerepekben van jelen (a családban, a szószéken, a gyermek-bibliaórában, konfirmációs előkészítőkön). A szerepek szétválasztásához szükséges a gyermek részéről egyfajta érettség, és annak tudata-érzése, hogy apja szeretetében akkor is biztos lehet, ha az éppen nem apaként van jelen.⁹

A csoportvezetői szerep az apainál több nondirektivitást követel meg. Lelkészem tudatában van és elfogadja, hogy nagyobbik fia elindult az önállósodás útján: a saját útját kezdi jár-

ni, de erre az útra ő igyekszik odakészíteni a túlélőfelszerelést. Megfogalmazása szerint „tudom, milyen fontos a kortárs csoport, és azt szeretném, ha olyan csoportban törne ki, amit én rendeztem be”.

ÖSSZEFOGLALÁS

Írásomban bemutattam egy már létező és a tervek szerint folytatódó folyamatba ágyazott, megvalósult mentálhigiénés közösségfejlesztő projektet, valamint röviden elemeztem a célcsoport jellemzőit fejlődés-lélektani szempontból.

A kétalkalmas önismereti blokk első része egy közös ebédfőzésből állt, amely lehetőséget biztosított a fiúknak a csoportszerveződésre, a csoportbeli saját hely megtalálására, egy felelősségteljes és téttel rendelkező feladat közös végrehajtására és az ezzel kapcsolatos belső élmények csoportbeli reflexiójára. A második alkalom fiúk és apák számára alkalmat adott arra, hogy belebújjanak a másik „bőrébe”, s rátekinthessenek arra, hogy a másik fél milyennek láthatja őket; mód nyílt egy filmről való beszélgetésre és a másik félnek szóló közös üzenet megfogalmazására. Mind a szerepjátékok, mind a film és a beszélgetés segítette a fiúkat, hogy kifejezzék, hogyan látják apakapcsolatukat. Az apák erre reflektálhattak, a következtetéseket, változtatási igényeiket maguk fogalmazhatták meg, anélkül, hogy valaki „megmondta volna nekik a tutit”.

FÜGGELÉK: TOVÁBBI SZEREPIJÁTÉKOK

1. Kaká

Apuka (neve Ricardo): Fiaid fociedzője felháborodottan hívott fel, hogy fiad meccsen keresztet visel a nyakában, amit a csapat más vallású szponzora nehezményez. A szponzor adja a pénzt, ezért a szava sokat nyom a latban. Beszélj le a fiadat róla!

⁹ A probléma illusztrálására idézett egy történetet: A lelkész a napközis tábor kezdetén köszönti a gyerekeket, és mindegyikkel kezdet fogva bemutatkozik nekik: „Szervusz, én Laci bácsi vagyok!” A sorban odaérkezik fiához, aki szintén részt vesz a táborban, és mivel nem akar kivételezni saját gyerekeivel, ezért vele is ugyanúgy kezdet fog, és neki is ugyanúgy bemutatkozik. Erre a kisfiúnak megtelik könnyel a szeme, és elcsukló hangon kérdezi: „Apa, nem ismeresz meg?”

Fiú (neve Kaká): Keresztet viselsz a nyakadban. Ez nagyon fontos neked, még a nagymamától kaptad, aki már meghalt, és akit nagyon szeretted. Szeretted Jézust, és úgy érzed, ki kell fejezned ezt mások felé is a kereszt viselésével. Volt, aki csúfolt az iskolában emiatt, de megvédted magad. Úgy érzed, megküzdöttél azért, hogy viselhesd. Még edzésen is hordod, pedig az edző már szólt érte. Apád rá akar venni, hogy ne viselj keresztet a meccsen.

2. Napóleon

Apa (neve Carlo Buonaparte): Korzikán éltök, nyolc fiad van. Az egyik, a kis Napóleon aranyos kis kölyök, mindig ólomkatonával játszik. Van neki egy csomó, mindig szanaszét hagyja a lakásban, ami nem tetszik neked.

Fiú (Napóleon): Korzikán laktok. Nagyon szeretsz ólomkatonákkal játszani, van már egy csomó. Mindenkitől ólomkatonákat kapsz karácsonyra, születésnapra. Van nyolc testvéred, kicsi a lakás, és apád pöröl veled, hogy szanaszét hagyod a játékaidat. De úgy az igazi, amikor ki van rakva egy csatajelenet, és azon sokáig lehet merengeni, eltervezni, hogy ki merről támad, merről védekezik.

3. Mózes

Apa (neve Kheopsz fáraó): Van egy nevelt, fogadott fiad. Tulajdonképpen a lányodé, találta valahol a folyóparton, de azért te is szereted a gyereket. Fáraó vagy, tudod, hogy mivel tartozol a rangodnak, és bosszant, hogy a kis Mózes mindenféle jöttment héber vagy mifene kölyökkel játszik. Egy fáraó fiához nem valók az ilyen rab-szolgagyerekek. Szeretnéd megértetni a gyerekekkel, hogy ez így nincs jól.

Fiú (neve Mózes): A fáraó fia vagy. Sok a kötelességed, részt kell vened az udvari ceremóniákon, amelyek nagyon unalmasak. Alig várod, hogy kiszabadulhass játszani. Jó barátaid a héber gyerekek, akik nagyon szegények. Mikor még játszani velük, mindig viszel nekik valami édességet, amit a konyhátokból esentél el. Apád, a fáraó mindig korhol, hogy a héber gyerekekkel játszol, de ők a barátaid, velük érzed jól magad.

4. Kőrösi Csoma Sándor

Apa (neve Csoma András): Határőr katona vagy, ritkán kerülsz haza. Nagyon bosszant, hogy a múltkor, amikor hazamentél, nem találtad otthon Sándor fiadat. Anyja azt mondta, már megint elcsavargott, az utóbbi időben rendszeresen ezt teszi. Na, majd te beszélsz a fejével! Éppen jön is haza...

Fiú (neve Sándor): Hegyek-erdők között laktok. Nagyon szeretsz az erdőben kóborolni, felfedezni a helyeket, mindenféle kincseket keresgélni. Ilyenkor egész nap odavagy. A környéket már jól ismered, egyre messzebb és messzebb mégy, egyre komolyabb „expedíciókat” indítasz. Anyád mindig mondja, hogy sötétedésre gyere haza, mert félt téged, hogy eltévedsz, de te tudod, hogy nagyon jól ismered az erdőt, és nagyon jól tájékozódsz, még ismeretlen terepen is. Apád ritkán van otthon, mert katona.

5. Ronaldhino

Apa (neve Roberto): A fiad rossz jegyet hozott haza, portugál irodalomból és matekból bukásra áll. A tanár azt mondja, alig jár be az iskolába, mindig azt állítja, hogy fociedzésre kell mennie. Ez nem tetszik neked, mert az az elved, hogy első a tanulás. Akkor mehet focizni, ha kész a lecke. Elhatároztad, hogy amíg nem javítja ki a jegyét, nem engeded edzésre.

Fiú (neve Ronaldhino): A foci a mindened, az edződ azt mondja, nagyon tehetséges vagy. Sajnos az edzések sok időt vesznek igénybe, nem mindig van időd tanulni. Most is besikerült egy-két rossz jegy, lehet, hogy bukásra állsz. Apád nagyon mérges emiatt. Jövő héten barátságos meccs lesz, fontos volna, hogy ott legyél, mert lemaradhatsz a bajnokságra összeállított csapatról. Valahogy ki kellene békíteni aput.

6. Petőfi Sándor

Apa (neve Petrovics István): Mészárosmester vagy. Van egy fiad, aki újabban esténként sokat olvas. Nagyon drága dolog a gyertya, nem nagyon telik rá, és a fiú reggelenként fáradt, pedig kellene menni segíteni.

Fiú (neve Petőfi Sándor): Egy kis házban éltek. Neked is dolgozni kell, ami rendben is van, de nagyon érdekelnek a versek. Magad is faragsz verseket. Múltkor láttad egy vándortársulat színdarabját, és elhatároztad, hogy te is színész akarsz lenni. El akarod mondani apunak, hogy elmégy otthonról. Azt gondolod, biztos, hogy nem fog elengedni.

7. Dávid

Apa (neve Isai): Pásztorok vagytok, de arra büszke vagy, hogy már két fiad is szolgál a király seregében. A legkisebb fiad otthon van. Ügyes fiú, ő legelteti a nyájadat, de nem engeded, hogy túl messze távozzon a háztól, mert nagyon félted. Szereted, és annyi errefelé a tolvaj, a rabló, az oroszlán. Most kitalálja a kis kópé, hogy ő is fel akar menni a király udvarába. Nem akarsz elengedni.

Fiú (neve Dávid): Pásztorok vagytok. Két bátyád már nincs otthon, a király seregében szolgálnak. Nagyon irigyled őket, bosszant, hogy mikor nagyritkán hazajönnek, ugratnak, hogy neked még itthon a helyed. Elhatározod, hogy felkerekedsz, elmégy a királyhoz, hátha te is bekerülhetsz a seregébe, ha másnak nem, apródnak.

8. Péter apostol (ekkor még Simon)

Apu (neve öreg Simon): Halászok vagytok, a fiad már segít neked. Büszke vagy rá, hogy átadod a mesterséget, de bosszant, hogy az utóbbi időben nem mindig figyel oda arra, amit csinál. Beszélni akarsz vele erről.

Fiú (fiatal Simon): Halászok vagytok, és apád rád akarja hagyományozni a mesterséget. Már kijársz vele halászni. Szegények vagytok, beletörőd-tél, hogy az lesz a sorsod, hogy neked is halászni kell majd egész életedben, de annyi izgalmas dolog történik a lakóhelyeden, hogy azok sokkal jobban érdekelnének. Elgondolkodsz az élet dolgain, szeretnéd tudni, hogy haláloed után mi lesz veled; de a kérdéseidre nem kapsz választ senkitől.

9. Dzsingisz kán

Apa (neve Dzsucsi): A sztyeppén éltek a családdal, és a törzset az utóbbi időben zaklatják a szomszéd törzsből. Ti vagytok a gyengébbek, nem harcolhattok ellenük. Meg kell nyerni a jóindulatukat, kifizetni az adót, amelyet kivetnek rátok, mosolyogni, és nem magatokra haragítani őket. A múltkor óriási baj történt: el akarták vinni fiad kedvenc csikóját, de ő nem akarta odaadni, és leütötte azt az ellenséges törzsbeli fiút, aki el akarta venni. A fiú megsérült, a harcosok elvitték magukkal, de szemükön látszott, hogy még lesz folytatása az ügynek. A fiadat el akarod küldeni a messze élő rokonokhoz, hogy megóvd az életét.

Fiú (neve Temüdzsin, a későbbi Dzsingisz kán): A sztyeppén éltek a családdal. Van egy kedvenc csikód, nagyon a szívedhez nőtt. Tegnap a szomszéd törzs meglátogatott benneteket, hogy beszedje az esedékes adót. Volt velük egy veled egykorú fiú, aki el akarta venni a lovadat. Nem adtad, megütötte a fiút, aki megsérült. Most apád hívat, beszélni akar veled.

10. Szent-Györgyi Albert

Apa (neve Miklós): Fiad jól tanul az iskolában, de a tankönyveken kívül mindenféle egyéb könyvet is olvas, amelyek nem tartoznak a tananyaghoz. Tulajdonképpen nem is bánod, kicsit büszke is vagy rá, de azok a könyvek drágák, és nektek nincs pénzetek. Most viszont haragszol rá, mert az uzsonnapénzét elköltötte könyvre. Most egész héten nem uzsonnázik, félted az egészségét.

Fiú (Szent-Györgyi Albert): Iskolás vagy, jók a jegeid, nagyon érdekel a biológia és a kémia. Szeretnél te is gyógyszerkutató lenni. Sok érdekes könyv van ebben a tárgyban, és te szeretnéd mindet elolvasni. Sajnos otthon nem adnak pénzt ilyesmire, azt mondják, nem telik rá. Múltkor megláttál egy nagyon érdekes könyvet, és az egész heti uzsonnapénzedet elköltve megvetted.